

Dél-dunántúli tanulók országképei déli szomszédainkról

*Lakotár Katalin*¹

A *kognitív térképek* a világ megismerésének, abban való tájékozódásnak tudati eszközei. Az objektív földrajzi tér egyéni értelmezése, birtokba vétele a mentális tér. Tudati rögzítése, leképeződése a számos egyéni elemet hordozó kognitív térkép (TOLMAN, E. C. 1948). A kognitív térképek tartalmi elemeit jelölő szavak rögzítik tudatunkban az egyes országokat, s azokkal a külvilág számára is megjeleníthetők a tudati képek.

A kognitív térképek folyamatosan alakulnak, változnak, ahogy az objektív térről változnak az egyén tapasztalatai, információi; a világhoz való viszonyulása. Korunk embere szűkebb-tágabb földrajzi környezetéről naponta hallhat, láthat új információkat, saját tapasztalással is szert tehet azokra. A földrajzi környezet dinamikusan változó, nemcsak az egyén szintjén, ha-nem objektíven is; a régiók világát éljük, s ezzel új térdimenziókat kell tudatosítani magunk-ban, amelyekben biztonsággal kell eligazodni, értékelni, dönteni, cselekedni.

A földrajzi tér számos elemet tartalmaz, benne a természeti és társadalmi törvények egyaránt érvényesülnek. Az objektív teret egy embercsoport vagy egyén szempontjából vizsgálva tapasztalható, hogy szubjektív elemeket tartalmaz; egyre jobban szűkül, egyre személyesebbé válik. Az elszemélyesedett tér a mentális tér, alapját az objektív tér adja, formája, strukturált-sága, tartalmi elemei attól lényegesen is eltérhetnek, az adott személy gondolkodásától, isme-reteitől, személyes tapasztalataitól függenek. Mindenkinek van a saját közvetlen, a tágabb földrajzi környezetről személyes mentális térképe, amely megmutatja, hogyan értelmezi az egyén a földrajzi környezetet (TOLMAN, E. C. 1948).

A térbeli tájékozódás, gondolkodás fokozatosan fejlődik, s vele együtt a térbeli környezete-tünkről létező gondolati, kognitív kép is. A bennünk létező kognitív képek alapvetően sémák, a kognitív térképezés egy több szakaszon átmenő modellalkotási folyamat (DOWNS, R., STEA, D. 1973). A folyamat alapját a többféle forrásból, személyes tapasztalathból, médiából, oktatásból származó információk adják, feldolgozásuk kapcsolatban van az egyén szociális-kulturális világával; ugyanazt a térbeli környezetet más kulturális környezetből származó e-gyének eltérő módon észlelik, s alakítják át belső képpé. A gyakran szinonimaként használt kognitív/mentális térképek rajzi, térképi elemei a mentális térképek (LYNCH, K. 1960), amelyek fontos részei a tudásunknak, folyamatosan használjuk azokat a hétköznapi tájékozódás-ban. Számos nemzetközi (LYNCH, K.1960, HOLAHAN, C. J. 1982,) és hazai (CSÉFALVAY Z. 1994, TÍMÁR J. 1994, BAJMÓCY P.- KISS J. 1996, MICHALKÓ G. 1998, MESTER T. 2005) vizsgálat bizonyítja jelentőségüket a tájékozódásban, a személyessé vált föld-rajzi környezet megjelenítésében.

A kognitív térképek mindannyiunk tudásának részei, így a 14 -16 éves diákoké is. E kor-osztályra kevés vizsgálat irányult (FARSANG A.- JÓRI J. 1999, MAKÁDI M. 2003, GÁL V. 2006), ezek bővítése kívánatos lenne. A kognitív térképek feltárásának időszerűségét, fon-tosságát az adja, hogy szükséges, a földrajz segítségével lehetséges is, sokoldalúbb országké-pek-et alakítani, amelyekkel elérhető a közelebbi-távolabbi világ jobb megismerése, megérté-se.

¹ PhD, főiskolai docens NYME SEK Természetföldrajzi Tanszék, Szombathely

1. A kutatás módszerei

A kutatás módszere kérdőíves felmérés volt, azt követően szövegelemzés, arra épülő adatbázis összeállítás, annak elemzése, értékelése és az eredmények közötti összefüggések feltárása.

A kérdőív négy számozatlan és tizenkét számozott, nyílt végű kérdésből állt, amelyek tág válaszolási lehetőséget biztosítottak. A kérdőív része volt egy lap is, rajta Magyarország kontúrtérképe úgy elhelyezve, hogy köré arányosan rajzolhatók legyenek a szomszéd országok. A tanulók feladata az volt, hogy rajzolják be és nevezzék meg hazánk szomszédait segédeszköz nélkül, majd írják le mindegyikhez azt az öt szót, ami az adott országról eszükbe jut.

Kiindulva abból, hogy a kognitív térképezés során az egyéni tapasztalatok nagy jelentőségűek, az egyik szempont a résztvevők kiválasztásánál az volt, hogy egy-egy szomszéd ország közelében éljenek; másik, hogy egyetlen országgal se legyen szomszédos a településük, megyéjük. Szempont volt továbbá, hogy különböző típusú településeken élők vegyenek részt a felmérésben; falun, városban, megyeszékhelyen és a fővárosban lakó, iskolába járó tanulók töltötték ki a kérdőíveket. A célcsoport tanulói különböző iskolatípusokba jártak: a 8. évfolyamosok között általános iskolai és nyolcosztályos gimnáziumi, a 9. és 10. között szak- és szak-középiskolai, négy-és nyolcosztályos gimnáziumi tanulókat találunk. Nyolcadikosoktól min-den településtípusról származnak kérdőívek, a felsőbb évfolyamosoktól csak városokból.

A kérdőíves felmérés 2005 tavaszán zajlott, az itt bemutatott országek ezen alapulnak, az összehasonlítás a teljes mintával, a célcsoporttal történik. A dél-dunántúli tanulókat két pécsi, két bonyhádi, két zalaegerszegi és egy nagykanizsai tanulócsoport képviselte, összesen 207 tanuló. Valamennyi déli szomszédunkhoz közel élnek, őket tekinthetjük közvetlen szomszédoknak. A kérdőívek kitöltése maximum egy tanóra volt, a tanulócsoportot a szaktanár választotta ki, a felügyeletet is ő biztosította.

Az eredmények bemutatása írásos elemzéssel és grafikus ábrázolással történt.

2. A 14-16 éves tanulók mentális térképei hazánk szomszédairól

A tanulók által rajzolt országek kontúrok nagy része eltér a valóságostól. A változatos eltérések csoportosíthatók, az egy csoportba tartozók egyéni vonásaik mellett hasonlóak is.

Jó országek kontúrnak az minősült, amely a valós alakot tükrözi, attól kis mértékben, az or-szágek karaktert nem zavaróan tér el. Megközelítően jó az a rajz, amelyen a valós alaktól na-gyobb az eltérés, de ahhoz jól hasonlít. Virágsziromszerű ábrázolás esetén Magyarország kö-rül mint egy virág közepe köré rajzolt szirmok helyezkednek el az országok, nagyságuk, a-lakjuk szinte azonos, stilizált. A nem rajzolt kategóriába a rajzi kezdemények, az érintetlen lapok kerültek.

6. Táblázat: Az országmentő-típusok vizsgálati csoportok szerinti megoszlása (%)

	Dél-Dunántúl	Célcsoport
Jó kontúr	5,4	2,4
Megközelítően jó kontúr	13,5	11,8
Virágsziromszerű kontúr	50,7	54,4
Nem rajzolt	30,4	31,4

A mentális térképeket vizsgálva megállapítható, hogy a dél-dunántúli tanulók az ország valamennyi területéről származó adatokból kirajzolódó átlagnál nagyobb arányban rajzoltak jó vagy közel jó térképeket, kisebb arányban virágsziromszerűt és aktivitásuk is jobb.

A mentális térképek tartalma szerint, valamennyi ország jó helyen, jól megnevezve: 75% a jó megoldás aránya az országos 73%-kal szemben. Meglepő viszont, hogy a dél-dunántúliak 9%-nak térképéről hiányzik Szerbia, 4%-nál Horvátország és 6%-nál Szlovénia. Néhányan Csehországot, Lengyelországot, Bulgáriát és Boszniát szomszédos országnak jelölték (M. CSÁSZÁR Zs. 2006). Ez a megoldás hasonló a távolabb élőkével.

A kognitív képek megalkotásának egyik fő forrása a személyes élmény, tapasztalat. A ma-gunk érzékelt valóság jelentős mértékben beépül tudati képünkbe, ezért célszerű megnézni, rendelkeznek-e személyes tapasztalattal a vizsgálatban megkérdezettek?

7. Táblázat: A szomszéd országokba tett látogatások aránya (%)

Szerbia	Horvátország	Szlovénia
14,7% *, 12,4% **	50,0% *, 44,4% **	25,3% *, 24,0% **
Pécs: 32,7%	Pécs: 74,0%	Zalaegerszeg: 49,0%

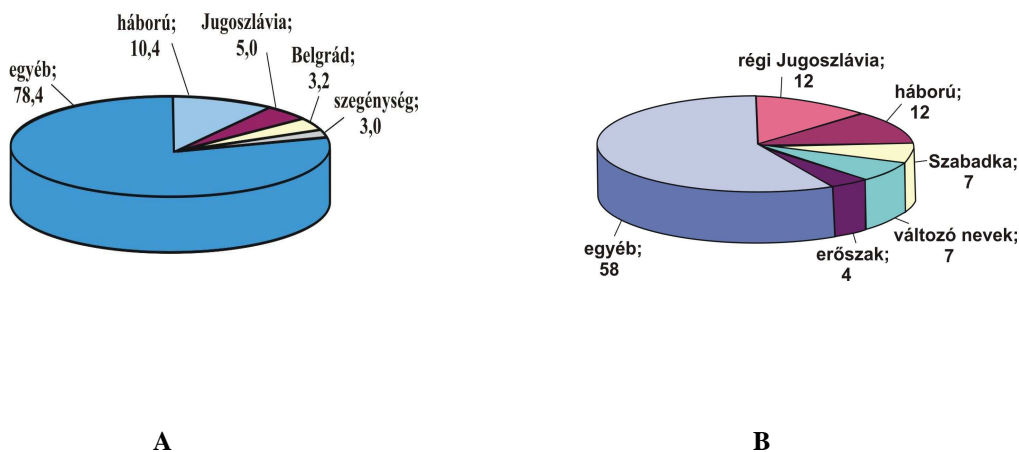
* Dél-Dunántúl

** Célcsoport

Az adatok jól mutatják, a három déli szomszédunk közül Horvátország a leglátogatottabb, Szerbia a legkevésbé. A pécsi és zalaegerszegi tanulók az adott országnál nemcsak a térség-ben vezetnek, rendelkeznek legtöbb saját tapasztalattal, hanem a teljes minta alapján is.

3. Kognitív Szerbia-kép

1. ábra: Szerbia tartalmi elemei (%) dél-dunántúli tanulók (A) és a célcsoport (B) válaszai alapján

A háború, a régi Jugoszlávia, Szabadka és a változó nevek jelentik Szerbiát a tanulóknak. A százalékban kifejezett jellemzőknél a felnőttek és a média közvetítette információk, a személyes térhasználat és az iskolai ismeret szolgáltak forrásul, a személyes tapasztalat nagyobb mértékben. Az egyes tanulók egymástól eltérő, egyéni megállapításai főleg az egyéb kategóriába kerültek, a tanulók több saját élménnyel rendelkeznek, többségük hasonlóval, s azt beépítik tudati képükbe. Néhány megállapítás az egyéb kategóriából: szegénység, rendőrök, nehéz nyelv, rokonok, levelezőtárs, sokféle nép, magyarverés, régebben jó kapcsolat, szeretik a magyarokat, rossz utak, folyó, koszos csatornák, gazdag, olcsóság, piac, vásár, sport, Tito, történelmi események, Macskajaj.

Az országképek földrajzi neveket is tartalmaznak: Vajdaság, Bácska, Tisza, Duna, Szabadka, Belgrád, Délvidék, Montenegro, amely a gyönyörű jelzőt kapta.

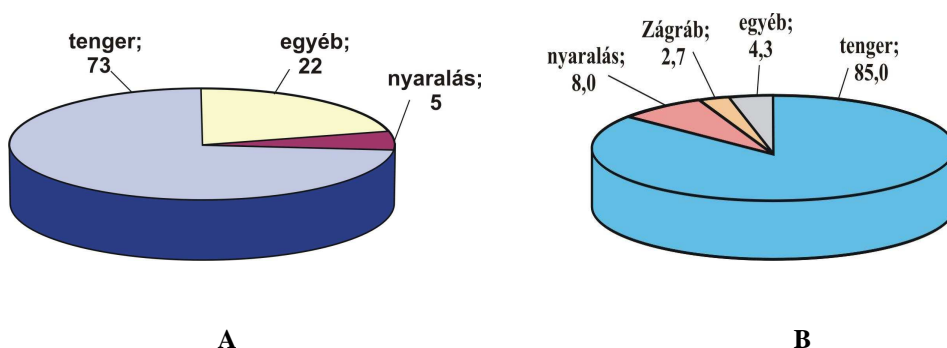
Látható, hogy az egyes tanulók Szerbia-képei nagyon különbözőek, saját tapasztalatra épülnek, kevés sztereotíp vonást tartalmaznak. A teljes célcsoport lényegesen magasabb egyéb kategóriája főleg iskolai ismeretet takar, kisebb mértékű a személyes élmény.

4. Horvátország kognitív képe

Horvátország döntően a tengerrel, a nyaralással, a nyári élményekkel azonos. A kiemelkedő-en magas egyéb kategória a nyaralási helyeket, kirándulási célpontokat, az utazás útvonalát és a szerzett tapasztalatokat rejti. Itt a következőket találjuk: nagy, gazdag, szép, fejlett, műemlék városok, síkatorok, sétáló utcák, finom étel, fagy, tengeri ételek, kagyló, burek, szétlőtt házak, nehéz nyelv, kedves emberek, búvárkodás, medúza, tengeri süni, halászat, kikötők, hajóút, szigetek, sziklás part, homok, kövek, vízések, meleg, napsütés, kanyargós utak, autó-pálya, sok ember, temperamentum, vendégszeretet, luxus, síelés és Vala Lepa.

A földrajzi nevek száma lényegesen magasabb bármely régiónál: Adria, Földközi-tenger, Zágráb, Pršo, Eszék, Osijek, Pula, Rijeka, Dalmácia, Plitvicei-tavak, Rab-sziget, Krk, Dub-rovnik, Poreč, Trogir, Opatija, Fiume, Medulin.

2.ábra: Horvátország tartalmi elemei (%) dél-dunántúli tanulók (A) és a célcsoport (B) válasza alapján

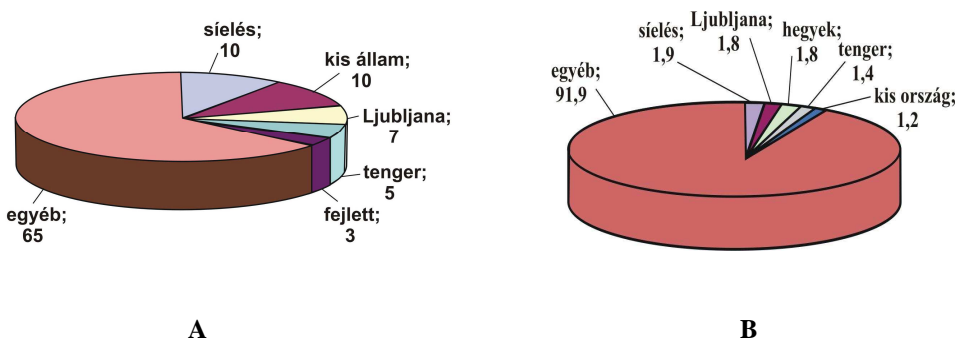

Az egyéni országképek különbözők és azonosak egyszerre, azonos földrajzi teret, a tenger-partot, térhasználatot, annak egyéni leképeződését mutatják. A Horvátországban nem járt tanulóknak is szinte ugyanolyan a tudati képük, csak kevesebb elemmel fejezik azt, s főképpen a Horvátország azonos a tengerrel sztereotípiával.

5. Szlovénia kognitív képe

Szlovénia országképe ugyanazokkal az elemekkel rajzolódik ki a Dél-Dunántúlon, mint a teljes célcsoportnál, jelezve az információforrások azonosságát és hasonló arányát. A megvizsgált hét tanulócsoporton belül itt tapasztalható a legnagyobb eltérés az ismertség és a sztereotípiák mint információforrás alkalmazásában a két nyugatibb és a keletibb fekvésű városok között. Az ország a zalaegerszegiek számára a legismertebb, „legszemélyesebb”, legkevésbé a bonyhádiaknak és a térben közeli nagykanizsaiaknak.

3. ábra: Szlovénia tartalmi elemei (%) dél-dunántúli (A) tanulók és a célcsoport (B) válaszaik alapján

Szlovénia a többség számára kicsi, fejlett állam, síeléssel, tengerrel és Ljubljanával. A két-harmadnyi egyéb kategória az egyes tanulók differenciáltabb országgépét mutatja: szép táj, nagy hegyek, tehenek, tiszta, csendes, jó utak, minden olcsó, olcsó benzin, tankolás, piacozók, gazdagság, finom csoki, hideg, hó, sífelvonó, rét, helyes férfiak, szimpatikus emberek, öblök, kikötő, hajó, kis tengerpart, kagyló, várak, csempészet, útlevel, várakozás, határőr, átutazás, ismeretlen, elmaradottság, sítábor, uszoda, nehéz nyelv, dolgoz, takarékoság, fejlődés, példa Magyarországnak.

A földrajzi nevek többsége a személyessé vált teret mutatja: Alpok, Kamniki-Alpok, Triglav, Dráva, Mura, Rédics, Maribor, Lendva, Radgona, Celje, Koper és Ljubljana.

Valamennyi országnál és tanulócsoportnál megfigyelhető, hogy a főváros megnevezése gyakori és főleg tanult elemként fordul elő. A hiányosan megválaszolt kérdőíveken többször egyetlen elemként szerepel a „nem tudok semmit az országról” megjegyzés mellett.

6. Déli szomszédaink és más európai országok kirándulási, hosszabb tartartózkodási szem-pontú népszerűsége

A kognitív képek vélemények, sztereotípiák formájában is léteznek. Az utazási célokra vonatkozó kérdésekre adott válaszok tükrözik ezeket, bővítik az országgépet. A felmérés alapján megállapítható, hogy a személyes élményeknek is erős hatása van a választásban és elutasításban egyaránt a sztereotípiák mellett.

8. Táblázat: Kirándulás és hosszabb tartózkodás szempontú választás (%)

	Kirándulásra választás	Hosszabb tartózkodásra választás
Szerbia	2,0%*, 3,3%**	0,0%*, 1,4%**
Horvátország	75,4%*, 63,0%**	32,1%*, 22,5%**
Szlovénia	5,1%*, 9,5%**	3,5%*, 3,0%**

* Dél-Dunántúl

** Célcsoport

A tanulók mindkét esetben Horvátországot választanák, magas arányban. Személyes tapasztalataik pozitívak, s elsősorban ez motiválhatja őket döntésükkor. Szlovéniába kirándulni kevesebben mennének, mint az ország más részén élő társaik, hosszabb tartózkodásra viszont hasonló arányban választanák. Szerbiához való viszonyuk mindkét esetben elutasító, kirándulni néhányan elmennének, majdan tanulni vagy dolgozni ott senki nem szándékozik. Ez is, a pozitív viszonyuláshoz hasonlóan, saját tapasztalataikkal, a felnőttek közvetített élményeivel, tapasztalataival és a médiákból szerzett információkkal magyarázható elsősorban. Az e-gyes tanulók kognitív képei pozitív elemeket is tartalmaznak, a választást ezek mégsem tudják elsődlegesen befolyásolni.

A kognitív térképek vizsgálata szempontjából az elutasítás okai is fontosak, azok is közelebb visznek minket a tudati képekhez. Szerbiával szemben visszatartó erő a „mert elmaradott és szegény”, „mert szegény”, „a közbiztonság miatt”, „ott verik a magyarokat”, „nem szeretnek minket”, „szegényebbek és nincs annyi tanulási lehetőség”. A válaszokból kitűnik, hogy a tanulók szeretnék magukat jól és biztonságban érezni, s legalább olyan tanulási és munkakörülményeket kívánnak, mint amilyen ismeretük az itthoniakról van.

Megváltozik-e, mennyire a kép, ha kitágítjuk a választási lehetőséget?

9. Táblázat: Európai országok utazási szempontú választása (%)

Dél-Dunántúl		Célcsoport	
Olaszország	72	Olaszország	64
Franciaország	68	Franciaország	62
Spanyolország	55	Nagy-Britannia	55
Nagy-Britannia	44	Spanyolország	53
Horvátország	20	Görögország	38
Szlovénia	2		
Szerbia	1		

Öt európai országot választhattak a tanulók, s látható hogy szomszédaink háttérbe szorultak. Dél-Dunántúlon Horvátország bekerült az ötbe, országos szinten egyedüli déli szomszéd-ként a hetedik helyen. Az indoklások alapján kirajzolódó szempontok a mediterrán tengerpart, Párizs és az Eiffel-torony, valamint a nyelvgyakorlás. Minimális mértékben, de a dél-dunántúliaknál Szlovénia és Szerbia is előfordul, földrajzi közelségük és jobb ismeretük miatt.

Melyik öt országba nem utaznál szívesen kérdésre adott válaszokból kitűnik, hogy az elutasítottak között három szomszédunk is található, magas arányban. Míg a teljes

mintánál Románia, Ukrajna és Szerbia vezeti a sort, a dél-dunántúliaknál jobb Szerbia megítélése, hiszen az ötödik helyre került, Németországgal azonos arányban. Az elutasítás okai mindkét csoportnál szinte azonosak a már megismertekkel: szegénység, biztonság hiánya, rosszabb körülmények, magyarokkal szembeni negatív hozzáállás.

Németország elutasítása, bár a célcsoportnál is hasonló helyezéssel, magas arányú, megítélése Szerbiával azonos a dél-dunántúli hét tanulócsoportnál. „nem tudom megindokolni”, „szigorú hely” és gyakran a „nem tudok németül” az okok. Érdekes tapasztalat, hogy a tanulók a nyelvismeret hiányát azokban az országokban jelölték meg, ahol az általuk tanult nyelveket beszélik, a többi országnál ez a szempont fel sem merült, a nyelvi kommunikációról nem gondolkodtak el.

10. Táblázat: Utazásra nem választott európai országok (%)

Dél-Dunántúl		Célcsoport	
Románia	35	Románia	52
Ukrajna	35	Ukrajna	40
Oroszország	26	Szerbia	21
Albánia	14	Oroszország	16
Szerbia	12	Albánia	9
Németország	12		
Bulgária	11		
Macedónia	5		
Szlovénia	3		
Görögország	2		
Horvátország	0,4		

Összegzés

A 14-16 éves dél-dunántúli tanulók hazánk déli szomszédairól alkotott kognitív és mentális térképeit többoldalúan vizsgálva a következő eredmény alakult ki:

- a mentális térképek legjellemzőbb formája virágsziromszerű, az objektív országkontúrokat tükrözők aránya kicsi, de kétszerese a korcsoport többi részének,
- az országképek tartalmában kifejeződik a földrajzi közelség, nagyobb arányú a személyes tapasztalat, így több egyéni vonás található a kognitív képekben,
- a térségen belül differenciálódás tapasztalható: az egyes szomszédokkal való közelség az oda látogatások számában, a személyes térhasználat kognitív képek elemiben; a térség nyugati részének Szlovénia, a keletinek Horvátország az ismertebb, a személyesebb tér,
- a kognitív képek fő információforrása a személyes tapasztalat, utána a családtagok, ismerősök által közvetített információk, a média, végül az iskolai ismeretek, de megtalálhatók a sztereotípiák is,
- a tanulók kognitív képei több topográfiai nevet tartalmaznak,
- a különböző szempontú ország választásnál magasabb arányú a déli szomszédaink választása, kisebb az elutasításuk, mint a vizsgált teljes célcsoportnál,
- az összes európai országból választásnál Horvátország megtalálható az első ötben,
- az elutasított országok között a balkáni térségből Albánia és Szerbia magas aránnyal megtalálható; az utóbbi a célcsoport értékének harmadával.

A kognitív térképek a téri környezet megértéséhez, értelmezéséhez nyújtanak segítséget, ezért fontos, hogy az információk, amelyekből az egyén megfogalmazza saját kognitív képét, objektívek legyenek. Ezt a követelményt az iskolai ismeretekkel, a tanulással tudjuk legjobban teljesíteni, ezért a feltárt országképek segíthetik a földrajzoktatást, ugyanakkor információkkal szolgálhatnak más területek, pl. a turizmus számára is.

Irodalom

1. CSÉFALVAY, Z. 1990: Térképek a fejünkben. Akadémiai Kiadó. Budapest
2. DOWNS, R. M., STEA, D. 2005: Térképek az elmében – Gondolatok a kognitív térképezésről. In: Letenyei L (szerk.): Településkutatás II. pp. 593-614.
3. FARSANG A, JÓRI J. 1999: Adatok 13-16 éves diákok mentális Európa-képéhez. A földrajz tanítása 4, Szeged, 10-18. pp.
4. GÁL V. 2006: Középiskolás csoportok Dél-Dunántúl képe kognitív térképeken. In: PAP N.(szerk.): A Balatontól az Adriáig, Lomart, Pécs, 201-210. pp.
5. HOLAHAN, C. J. 1998: A környezet megismerése: környezeti kogníció. In: Düll, A., Kovács, Z.(szerk): Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény, Kossuth Egyetemi Kiadó, pp. 46-79.
6. KISS J., BAJMÓCZY P. 1996: Egyetemi hallgatók mentális térképei Magyarországról. Tér és Társadalom 2-3, Győr, 55-68. pp.
7. LYNCH, K. 1979: A város szemléletének struktúrája. In: VIDOR, F.(szerk.): Urbanisztika, Gondolat Kiadó, Budapest, 537-558. pp.
8. MAKÁDI M. 2003: Térképre vitt képzetek. A földrajz tanítása 4, Szeged, 3-10. pp.
9. M. CSÁSZÁR ZS. 2006: A magyar oktatás Balkán képe. In: PAP N. (szerk.): A Balatontól az Adriáig, Lomart, Pécs, 189-200 pp.
10. MESTER T. 2005: Pécsi városlakók mentális térképei – egy kutatás tapasztalatai. In: N. KOVÁCS T, BÖHM G, MESTER T.(szerk.): Terek és szövegek. Kijárat Kiadó, Pécs, 67-83. pp.
11. TÍMÁR J. 1994: „Mental map” alkalmazásának lehetőségei a térpályák kutatásában – egy alföldi vizsgálat tapasztalatai. Az „alföldi út” kérdőjelei, Békéscsaba, 312-318. pp.
12. TOLMAN, E. C. 1948: Cognitive maps in rats and men.
13. <http://psychclassics.yorku.ca/Tolman/Maps/maps.htm>